

L'adverbi *totavia* al *Curial e Güelfa*: un possible italianisme lèxic

The adverb *totavia* in the *Curial and Güelfa*: a possible lexical Italianism

JORDI ANTOLÍ MARTÍNEZ
jordi.antoli@ua.es

Universitat d'Alacant
ISIC-IVTRA / IIFV / IULMA

Resum: L'adverbi *totavia* constitueix un mot singular de la llengua del *Curial e Güelfa* tant per la freqüència com pels valors que presenta a l'obra. Això ja ha estat observat en diversos estudis previs, que han considerat aquesta excepcionalitat com a resultat de la interferència del francès o de l'italià, o que l'han qualificada de cultisme. En aquest estudi pretenem analitzar l'ús del mot a l'obra i formular una hipòtesi sobre la singularitat que planteja. Per a fer-ho, caracteritzarem l'adverbi semànticament i funcional en català antic, amb una perspectiva diacrònica (s. XII-XVI), i contrastarem els resultats obtinguts amb els del *Curial e Güelfa*. D'altra banda, i prenent com a fonament diversos estudis sobre els derivats de TOTA VIA en francès, italià i castellà, compararem els resultats obtinguts amb les dades sobre aquests adverbis al s. XV. De l'estudi, concloem que la caracterització del mot al *Curial e Güelfa* no es correspon amb la de *totavia* en català antic ni amb la del paral·lel francès; en canvi, s'acosta més a la del castellà coetani i, sobretot, a la de l'italià *tuttavia*. Concloem, doncs, que es tracta d'un –possible– nou italianisme semàntic.

Paraules clau: adverbis temporals i aspectuals, català antic, *Curial e Güelfa*, llengües en contacte, gramaticalització

Abstract: The adverb *totavia* is a singular word in the language of the *Curial e Güelfa*, both because of its frequency and because of the values it presents in the work. This has already been observed in several previous studies, which have considered this exceptionality as a result of interference from French or Italian, or which have qualified it as cultism. In this study, we intend to analyse the use of the word in the novel and to formulate a hypothesis about its singularity. To do so, we will characterise the adverb semantically and functionally in Old Catalan, with a diachronic perspective (12th-16th century), and we will contrast the results obtained with those of the *Curial e Güelfa*. On the other hand, and taking as a basis several studies on the derivatives of TOTA VIA in French, Italian and Spanish, we will compare the results obtained with the data on these adverbs in the 15th century. In this study, we conclude that the characterisation of the word in the *Curial e Güelfa* does not correspond to that of *totavia* in Old Catalan nor to that of the French parallel; it is closer to the characterisation of the adverb in contemporary Spanish and, above all, to that of the Italian *tuttavia*. We conclude, therefore, that we are dealing with a –possible– new semantic Italianism.

Keywords: temporal and aspectual adverbs, old Catalan, *Curial and Güelfa*, languages in contact, grammaticalization

DATA PRESENTACIÓ: 07/09/2023 ACCEPTACIÓ: 01/10/2023 · PUBLICACIÓ: 03/12/2023

1. Introducció¹

1.1. Presentació

La caracterització lingüística del *Curial e Güelfa* (des d'ara, CeG) és un tema de recerca que ha suscitat un gran interès, especialment en els darrers anys, en el context de les discussions científiques sobre l'autenticitat de l'obra primer i sobre l'autoria després. Els estudis han estat orientats a determinar l'adscripció territorial de l'obra i del possible autor (Colón, 2011; Ferrando 2007, 2012, 2017 i 2018; Martines 2012, Veny 2012 i, especialment, Soler 2017a i 2017b), a identificar-hi els manlleus d'altres llengües (especialment els italianismes: Martines 2012, Calvo 2013, o també Soler 2017a i 2017b) o a estudiar-ne certs camps semàntics (Pieras 1998 o Antolí 2021, entre d'altres).

D'entre els mots que singularitzen la llengua del CeG, s'ha destacat en diversos estudis el cas de l'adverbi *totavia* ('sempre', DCVB, s.v. *totavia*, 1), un mot en desús en català contemporani però ben documentat en la llengua antiga. Ja Anfós Par, en el volum *Curial e Güelfa. Notes lingüístiques y d'estil*, observa que és singular la presència del mot al CeG en contrast amb l'obra de Bernat Metge: "*Tota via*: desconegut de Metge, ab la significança igual a la castellana antiga de 'todavía', ço es 'semre': *ans stava segur tota via* (4324)" (1928, 47). Curt Wittlin atribueix un origen francès a l'ús de *totavia* al *Curial*: «Gal licismes em semblen més freqüents en Curial que italianismes. Sobten [...] expressions com "tot en rient", o "tota via" (més sovint amb el sentit de fr. «toutes fois» que no cast. todavía)» (Wittlin 2012, 1134). Ferrando també apunta a la interferència d'altres llengües per explicar l'ús de *totavia* en el CeG quan parla de la «naturalització de mots i de construccions més característiques de les llengües veïnes (*totavia*, *no menys*, *tres excel·lent*, etc.)» que fa l'autor de l'obra (Ferrando 2012, 55) i l'inclou en un llistat de mots i expressions sospitosos d'italianisme (Ferrando 2012, 58). Emili Casanova, al seu torn, incorpora *totavia* en el llistat de possibles cultismes del *Curial* (2012, 939).

Aquest article se situa en el camp de treball encetat per J. Martines (2012 i 2021) i, en aquesta línia, perseguim dos objectius: d'una banda, aportarem informació útil per a caracteritzar l'ambient de redacció del CeG partint de l'estudi de la llengua de l'obra. I, de l'altra, contribuirem a definir el model lingüístic del CeG per mitjà de a) descriure l'ús de *totavia* en contrast amb els valors i usos que presenta l'adverbi en català antic, i b) formular una hipòtesi sobre el motiu de la singularitat del mot a l'obra.

* Aquest estudi s'ha dut a terme en l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] (Programa per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència de la Generalitat Valenciana, Ref. ISIC/012/042), i en el marc dels projectes, xarxes i grups de recerca següents: "El catalán antes y después de Pompeu Fabra (s. XVII-XXI)" (PID2021-128381NB-I00); del Grup d'Investigació VIGROB-125 de la UA; i el Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció (Universitat d'Alacant, Ref. GITE-09009-UA). Agraïm als doctors Antoni Ferrando i Josep Martines els consells que ens han donat durant la preparació d'aquest estudi.

1 Les abreviatures que usarem en aquest article són: *cast.* = castellà, *CeG* = *Curial e Güelfa*, f_i = freqüència absoluta, *fr.* = francès, h_i = freqüència relativa, *it.* = italià, *s.* = segle, *s.n.* = sub voce.

1.2. Estat de la qüestió

L'adverbi *totavia* resulta de la gramaticalització del sintagma llatí *TOTA VIA*, constituït pel sintagma nominal en ablatiu amb el significat 'en/per totes i cada una de les vies', entenent *via* tant amb el significat físic de 'camí' com amb el més abstracte de 'manera' o 'mitjà' (Morera 1999, 511). En llatí clàssic aquesta estructura devia ser un constructe, una combinació lliure de mots amb un valor primer de localització espacial (Borreguero & Herrero 2019), per bé que se'n troben ja contextos pont que prefiguren el valor temporal/aspectual posterior, com en l'exemple que aporta Morera (1999, 513) de Terenci, «*tota via errare*», i que tradueix com a «equivocarse totalmente, en todo momento, permanentemente». És en llatí tardà quan degué produir-se el procés de gramaticalització que donà lloc a l'adverbi temporal/aspectual que es testimonia ja en documentació en llengua romànica, per bé que els estudis i la lexicografia de referència sobre aquesta varietat del llatí no recullen la construcció, com ja han observat Marcial Morera (1999) o Borreguero & Herrero (2019). És significatiu destacar, quant a l'origen en català, que tampoc no se'n troben casos al CODOLCAT, fet que fa pensar que devia ser una construcció de caràcter col·loquial.

Els derivats del constructe llatí *TOTA VIA* es documenten en la major part de les llengües romàniques: Meyer-Lübke (REW, s.v. *vīa*) ja anota les evolucions en espanyol i portuguès (*todavía*), la locució del francès antic *toutes voies* i les formes *entavía* i *entadía* de l'espanyol salmantí, vinculades a l'asturleonès *entavía*, *entá* o *tovía* (DALLA, s.v.). A més, caldria afegir-hi el català i occità *totavia* (antic) i l'italià *tuttavia*.

En origen, aquest adverbi o locució adverbial –segons si s'interpreta lexicalitzat o no– devia tenir un valor temporal o aspectual freqüentatiu, equivalent a 'a cada pas, ara i adés', com proposa Coromines (*DECat*, s.v. *tot*) i duratiu, equivalent a 'sempre'. La lexicografia històrica recull aquest significat tant en català (*DCVB*, s.v. *totavia*, 1), com en castellà (*DCECH*, IV, 480a48-480b9), en francès (*FEW* XIV, 411a), en italià (*VTreccani*, s.v. *tuttavia*, 1) o en occità (*Levy* 1894-1924, s. v. *tota via*). Les evolucions romàniques contemporànies de *TOTA VIA*, però, divergeixen funcionalment i semàntica: en espanyol trobem un adverbi amb valor aspectual de fase, però també adversatiu, concessiu i ponderatiu (*DRAE*, s.v. *todavía*; per a més detall, vegeu Bosque 2016); en italià trobem una conjunció de valor adversatiu o concessiu (*VTreccani*, s.v. *tuttavia*, 2) i en francès ha donat lloc a un adverbi de valor concessiu (*TLF*, s.v. *toutefois*). En castellà, segons Coromines, l'evolució semàntica s'esdevingué de forma tardana, tant en el cas de l'ús concessiu ('no obstant', que Coromines data al s. XVI) com del valor de fase (que el fa sinònim de *aún*). En italià toscà el viatge semàntic cap a l'expressió del contrast degué encetar-se aviat, i ja al s. XIII se'n documenten casos clars (Mauri & Giacalone 2012), per bé que serà freqüent des del s. XVI. En francès antic i mitjà, *toutevoie* i *toutefois* ja havien assolit el significat concessiu 'Cependant, néanmoins, en tout cas, toutefois' (*DGodefroy*, s.v. *totevoie*; *DMF*, s.v. *toutevoie*) que manté *toutefois* en la llengua contemporània (*TLF*, s.v. *toutefois*).² Per bé que el mot no es documenta en occità contemporani, en aquesta llengua *totavia* també

² La forma *toutevoie* (i variants) és l'etimològica en francès. L'alternativa *toutefois* es documenta des de la segona meitat del segle XIII i desplaçarà *toutevoie* a partir de la segona meitat del segle XIV (Soutet 1992).

desenvolupà els valors concessiu/adversatiu segons Levy (1894-1924, s. v. *tota via*: 'auf alle falle, gleichwohl, immerhin', 'en qualsevol cas, això no obstant, després de tot'). Però Levy aporta també un significat aspectual proximatiu ('alsbald') que el fa sinònim dels coetanis occitans *sempre* i *adés*.

En la Taula 1 oferim, sistematitzats, els diferents valors que s'ha documentat, per als derivats de *tota via*, en espanyol, francès i italià medievals –les llengües que ens serviran de contrast del nostre estudi. La classificació l'hem feta partint de les propostes de Bosque (2016) i de Borreguero & Herrero (2019), i usem a l'hora d'etiquetar els valors la tipologia de Solà (2002, aplicats també a Antolí en premsa) combinada amb la de Bosque (2016). Els exemples provenen dels estudis citats sobre els derivats romànics de TOTA VIA.

Taula 1. Valors dels derivats romànics (castellà, francès i italià) de TOTA VIA en època medieval

Valor	Llengua	Datació	Exemple
Aspectual freqüentatiu 'Contínuament', 'Cada vegada que'	Cast.	s. XIII	Nunca tornó la cara el varón acordado, / nunca perdió un punto de todo lo ganado; / mejoró <i>todavía</i> , siempre fue más osado, (Gonzalo de Berceo, <i>Vida de San Millán de la Cogolla</i> , c. 1230, apud Borreguero & Herrero 2019).
	Fr.	s. XIII	Ensi Lanceloz molt sovant / le menoit arriers et avant / par tot la ou boen li estoit, / et <i>totesvoies</i> s'arestoit, / devant la reine sa dame (<i>Lancelot</i> , s. XIII; apud Vanderheyden 2003)
	It.	s. XIII	l'uomo va III giornate ver' mezzodie, <i>tuttavia</i> trovando città e castella assai (Marco Polo, <i>Il Milione</i> , s. XIII, apud Mauri & Giacalone 2012)
Temporal/Aspectual duratiu 'Sempre'	Cast.	s. XIII	¡O María, / luz del día, tú me guía / <i>toda via</i> ! (Juan Ruíz, <i>Libro de Buen Amor</i> , 1330–1341; apud Borreguero & Herrero 2019)
	Fr.	s. XIII	Eve tint en sa main <i>toutes voies</i> le raisel qui li estoit remés dou fruit, ne onques cel rainsel ne lessa ne avant ne après. (<i>Queste</i> 211, s. XIII; apud Vanderheyden 2003)
	It.		E' frati così feciono e poi entrarono in nave e <i>tuttavia</i> era co' lloro lo procuratore de' poveri di Iesù Cristo (San Brendano tosc., s. XIII; apud Mauri & Giacalone 2008)
Escalar inclusiu 'Encara més'	Cast.	s. XIII	Tornó a sus vassallos quel sedién derredor, / empeçó a fablar a una grant sabor. / «Amigos» -diz-, «veedes, grado al Criador, / pónese nuestra cosa <i>todavía</i> mejor...» (<i>Libro de Alexandre</i> , 1240-1250; apud Borreguero & Herrero 2019)
	It.	s. XIII	In questa maniera comincia il Sole lo suo corso, e vanne <i>tuttavia</i> più in alto sopra il firmamento, cioè verso'l più alto luogo del firmamento (<i>Il Tesoro</i> di Brunetto Latini volgarizzato da Bono Giambon; s. XIII, apud Herrero & Borreguero 2019)

Aspectual de fase continuatiu 'Encara'	Cast.	s. XV	Y no quiso el conde partir de allí fasta que fue noche. Y mandavan los reyes que cessassen el torneo y <i>todavía</i> no lo quería dexar (<i>Libro del conde Partinuplés</i> , c. 1500; apud Borreguero & Herrero 2019).
	It.	s. XVII	ne i corpi particolari e nell'universale espansione del cielo si son visti e si veggono <i>tuttavia</i> accidenti simili (Galileo Galilei, <i>Dialogo sopra i due massimi sistemi</i> , 1624-1630; apud Giacalone & Mauri 2009)
Additiu 'També, a més'	Cast.	s. XIV	Et sy contra ello venier, que nos peche avos... cient maravedís de lla bona moneda por cada vegada que en contra ello veniere et <i>todavía</i> que me non valga en iuzyio njn fuera del (<i>Carta</i> , 1328; apud Márquez Guerrero 2006).
Concessiu/adversatiu 'No obstant això'	Cast.	s. XIV	Otrossi es deudado que padre o madre non deseredar su fiyo. <i>Todavía</i> mandamos que aquel que su padre o su madre friere, sea deseredado e demas, enemigo de sus hermanos por siempre (<i>Fuero de Plasencia</i> , c. 1300; apud Herrero & Borreguero 2019).
	Fr.	s. XIII	Et quant il voit ce, si est mout effreez: car il doute que li feus ne soit entremellez de venim. Et <i>toutevoies</i> recort il sus au serpent et li done de grans cox la ou il le puet atreindre. (<i>Queste</i> , 94; apud Vanderheyden 2003)
	It.	s. XIII-XIV	Non ha dubbio che questo che voi dite ha assai dell' apparente; <i>tuttavia</i> potete vedere come la sensata esperienza mostra il contrario (Galileo Galilei, <i>Dialogo Sopra i Massimi sistemi del mondo</i> , 1624-1630; apud Mauri & Giacalone 2012)

Pel que fa a l'explicació del procés de gramaticalització que ha seguit l'estructura, hi ha poc dubte sobre l'evolució semàntica que explica l'origen d'aquest valor temporal partint del constructe llatí. Tot i que Morera (1999, 513; i, seguint-lo, Magaña 2014) planteja que «es a partir del *tota via* de sentido nocional ['todo método'] de donde va a surgir el adverbio *todavía*» temporal/aspectual, sembla més raonable que l'evolució s'esdevingués directament del valor locatiu al temporal/aspectual (Borreguero & Herrero 2019), seguint un patró evolutiu ja conegut en altres adverbis.

Herrero & Borreguero (2019), Giacalone & Mauri (2009) i Mauri & Giacalone (2012) coincideixen en la descripció de l'origen del valor concessiu/adversatiu.³ Observen, tant en espanyol com en italià, en exemples en què l'adverbi pren un valor temporal/aspectual i se situa en posició inicial a l'oració, que són freqüents els contextos pont en què es produeix una contraposició entre unes certes expectatives i la continuïtat de la situació descrita per l'enunciat que introdueix l'adverbi. En un exemple com «E avegna che lla naturale memoria sia perfettissima cosa a l'uomo, *tuttavia* è molto debole e fragile» (Bono Giamboni, Fiore di Rettorica, 1292; apud Mauri & Giacalone 2012)

³ S'oposa, aquesta proposta, a la hipòtesi formulada per Morera (1999) o Bosque (2016) segons la qual el valor concessiu/adversatiu podria resultar de l'evolució del valor escalar inclusiu. El fet que aquest valor siga poc usual en català o en francès fa poc viable aquesta explicació.

és compatible alhora la lectura temporal/aspectual i la concessiva/adversativa. La interpretació amb el valor etimològic és que la memòria és 'sempre' dèbil i fràgil; però de la contraposició dels dos enunciats aparentment incompatibles (que la memòria és perfecta i que alhora és dèbil i fràgil) deriva una interpretació concessiva/adversativa. Com apunta Bosque (2016), la inferència invitada que ho fa possible és que «la simple expresión de la persistencia de algo» duu, en alguns contextos, «por sí sola a la conclusión de que tal estado de cosas no tendría que tener lugar»; la inferència del valor contrastiu dels derivats de *TOTA VIA* emana, doncs, de la coexistència o de la coocurrència (Vanderheyden 2003). Partint d'aquests contextos pont, acaba inferint-se i convencionalitzant-se el valor contrastiu (de contraexpectativa) seguint el patró de la subjectivació de Traugott & Dasher (2002). Aquesta reinterpretació semàntica, a més, anirà acompanyada de la reinterpretació funcional del mot, ja que el passarà de ser un adverbi de temps o aspecte que modifica el predicat, a ser un modificador oracional amb abast sobre tot l'enunciat com a marcador discursiu.

El valor aspectual de fase continuatiu, propi de l'espanyol contemporani però documentat també en italià, degué evolucionar de forma independent al valor concessiu/adversatiu. Morera (1999), Bosque (2016) i Herrero & Borreguero (2019) apunten que s'origina també partint del valor temporal/aspectual de durada, amb la codificació semàntica del límit de l'extensió temporal partint de contextos pont en què s'infereix que la situació denotada té un final.

2. L'adverbi *totavia* en català antic

L'estudi de *totavia* en català antic es fonamenta en l'anàlisi dels 201 casos de *totavia* (també desaglutinat: *tota via*) que ofereix el buidatge del Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA) entre els segles XII i XVI. No incloem en el còmput els casos de l'adverbi al CeG, ja que seran analitzats de forma particularitzada al punt 3. La Taula 2 recull la distribució en diacronia dels casos, en freqüència absoluta i relativa, i amb el percentatge sobre el total. La Taula 3 recull la distribució dels casos per tipologia textual.

Taula 2. Distribució dels casos de *totavia* en diacronia

Segle	f _i	h _i	%
xii b	1	0,000474	0,5
xiii a	0	0	0,0
xiii b	74	0,000078	36,8
xiv a	35	0,000037	17,4
xiv b	36	0,000027	17,9
xv a	13	0,000008	6,5
xv b	16	0,000008	8,0

Taula 3. Distribució dels casos de *totavia* per tipologia textual

Tipologia textual	f _i	h _i	%
Prosa de ficció	18	0,000016	9,0
Cròniques i obres historiogràfiques	39	0,000042	19,4
Obres religioses i morals	7	0,000005	3,5
Prosa cancelleresca	10	0,000044	5,0
Textos administratius	11	0,000011	5,5
Textos jurídics	64	0,000067	31,8
Llibres de cort	30	0,000037	14,9

xvía	3	0,000004	1,5
xvib	23	0,000026	11,4

Textos científics i tècnics	16	0,000029	8,0
Epistolaris i dietaris	5	0,000003	2,5
Poesia	1	0,000004	0,5

A grans trets, la caracterització de la mostra és la següent:

a) L'adverbi presenta un decreixement gairebé constant durant el període estudiat, amb una freqüència absoluta màxima al s. XIIIb ($h_i = 0,000078$, 36,8%; deixem de banda el cas del s. XIb; el caràcter reduït de la mostra fa que no siga significatiu) i mínima al s. xvía ($h_i = 0,000004$, 1,5% de la mostra). Sols trenca aquesta tendència la mostra del s. xvib ($h_i = 0,000026$, 11,4%).

b) Des d'una perspectiva tipològica i de registre, és un mot amb una mostra major (en xifres absolutes) en la prosa cancelleresca, en els textos jurídics i en els llibres de cort (51,7% dels casos estudiats) i, per tant, podria ser considerat en alguna mesura un tret del llenguatge juridicoadministratiu. Més encara, es tracta d'unes tipologies textuais on *totavia* presenta una freqüència d'ús relativament elevada ($h_i = 0,000052$), fet que contrasta fortament amb la que té en altres tipus de textos: per exemple, en prosa de ficció o en epistolaris i dietaris (0,000003), en poesia (0,000004) o en obres religioses i morals (0,000005). També cal destacar la presència que té en la prosa historiogràfica ($h_i = 0,000042$, 19,4%).

Tot i que n'hem obtingut exemples també del s. xvii (els darrers casos del mot en català) al CIGCMod, no els inclourem en l'estudi perquè superen el límit temporal de la llengua que descrivim (el català antic) i no aporten informació rellevant per al contrast dels usos de *totavia* al CeG (1a i b).

- 1a. se solen fer tres forats per segnar y traure per ells lo dit llexiu clar [...]; y si *totavia* resta alguna aygua en el sòl del cubell, se trau poch a poch ab una cassa y lo que resta de terra se llansa demunt les terres que ya ha sic servit; (*Tractat del salitre*; CIGCMod)
- 1b. tenia fort que lo estament militar anàs a la professó. Y de aquesta delliberació restaren molt sentits. Y *totavia* pretenian anar, puix lo syndic los havia convidats. (Jeroni Pujades, *Dietari*; CIGCMod)

En les pàgines que segueixen, analitzarem des d'una perspectiva semàntica i funcional els casos recuperats. Per fer-ho, diferenciarem els exemples en què *tota via* és un constructe, una estructura lliure amb valor de manera (§2.1), d'aquells altres en què és un adverbi o locució adverbial que té valor temporal/aspectual (§2.2), o en què funciona com a marcador discursiu (§2.3). Dins d'aquests apartats, ordenarem l'anàlisi atenent la classificació semàntica presentada en la Taula 1.

2.1. El constructe amb valor de manera

En el corpus, trobem alguns exemples aïllats en què l'estructura no actua com a locució adverbial, sinó com a constructe que expressa la idea de manera o mitjà (2a); amb aquest valor, és possible trobar-lo en la forma de plural (2b).

- 2a. Com sia molt expedient e necessari per pus oppulent provisió de forment de la ciutat de Gerona e dels singulars de aquella, los quals ne sofferen algun detriment e penúria dar *tota via* e manera que la dita ciutat haja habondància de forment e altres vitualles (*Girona* IIc, carta 457)
- 2b. E de aquesta negligència, vos redarguim, manants-vos expressament que de la veritat nos informets per vostres letres e no obmetats provehir per *totes vies* lícites en lo repòs e assossech de aquest negoci. (*Girona* IIe, carta 559)

2.2. L'adverbi temporal/aspectual

En català antic, *totavia* actua generalment com a adverbi temporal/aspectual; aquest valor el recull la lexicografia històrica del català (*DAguiló*, s.v. *totavia*; *DCVB*, s.v. *totavia*; *VFarauo*, s.v. *totavia*). Amb aquest valor, actua com a modificador del predicat, amb funció de complement de temps. Té una relativa llibertat posicional i, per bé que la posició no marcada és la postverbal, pot aparèixer en posició preverbal i inclús encapçalant l'oració (vegeu, sobre la posició dels adverbis de temps i aspecte en català antic, Antolí en premsa). Tot seguit descrivim, amb més detall, els significats que presenta.

2.2.1. Freqüència

Com a adverbi aspectual, denota una freqüència elevada de realització d'una situació, amb el sentit 'contínuament' (3a-c). És un valor que recull part de la lexicografia del català antic (*VFarauo*, s.v. *totavia*, 'contínuament') i Coromines, al *DECat* (VIII, 666b10-11), apunta que aquest significat ('a cada pas, ara i adés') degué ser el valor primer de l'adverbi en català, general a tot el domini lingüístic i propi tant de registres formals com també de la llengua oral col·loquial. Amb aquest ús és sinònim dels adverbis, més usuals, *tostemps* (i el derivat *empertostemps*), *tota hora* o *sempre* (el darrer, amb aquest valor, és poc usual abans del s. xv).

- 3a. Aprés dormir deu hom denegar son cors de les sobreffuitatz en él multiplicades, no tan solament are avelan hó urinan, mas encare en altres maneres, axí con tussén, escupén, mocan, lo cap pentinan, la cara e les mans ab aygua tèbea *tota via* lavan. (*Vilanova, Regiment*, 130)
- 3b. E met-í hom de bon fformatge vell, he cogue en les carabaces. E mana-les hom *totavia*; e vol-se que hom no n pertesqua la mà de manar mentre coen. (*Potatges*, 149)
- 3c. Sapiau que una vegada ere hun hom qui anava a Sent Jachme e fahie *tota via* aquesta oració: "Senyor, guarda m de enemichs", e nunqua dehie alre. (*Sant Vicent, Sermons*, IV, 96)

En alguns casos, contextualment es pot inferir l'interval temporal en què es produeix la repetició i l'adverbi pren el sentit 'cada vegada' (4a i b).

- 4a. E, pus que Eviça fo presa, moltes vegades hi vengueren galees de sarrains e, la merçè de Déu, preseren-hi *totavia* major mal que no y pogueren fer. (*Jaume I, Fets*, 65r)
- 4b. que és ver que [...] e ocupà un follador e gerres que y avia, e embaxes les quals no pòch cobrar, j[a] [fos] [ço] [que] les li demanàs, e *totavia* fahia mal respost. (*Clams* I, 179)

Amb aquest darrer sentit, és molt freqüent, especialment en el llenguatge juridicoadministratiu, que l'adverbi *totavia* aparega modificat per una subordinada introduïda per la conjunció *que*, la qual restringeix el moment en què s'esdevé la repetició (5a-d). Pren, en aquests contextos, el sentit 'cada vegada que', tot i que si apareix en la pròtasi d'una condicional (circumstància freqüent en documents legislatius), es pot parafrasejar amb la locució 'en cas que'. Són usos documentats paral·lelament en el francès coetani (*FEW* XIV, 'chaque fois que', 411a; *DMF*, s.v. *toutefois*, B, *Toutefois que*, 'Chaque fois que').

- 5a. el deutor pendrà aquell aver e l senyalarà e l comanarà en loch segur per nom d'aquella paga que deu fer al creedor, enaxí que l creedor la pusque haver *tota via* que haver la vulle (Furs, 109)
- 5b. Si los dretz dels pledegians són escurs, *tota via que* axí sia, la sentència deu ésser donada contra lo demanador (*Costums*, 355)
- 5c. se clama de Diego de Rubiola que deu als dits frares VIII sols e ina arrova d'oli los quals diner e oli promés pagar e redre *tota via* que l demanasen redre a tot[hom] qui li donàs in albarà en lo qual él regonexés (*Cocentaina*, 148)
- 5d. Cor moltz miracles ne conten los ciutadans, entre los cals n'í ha i fort asseyalat, lo qual durà entrò al temps dels gotz. *Tota via* que era gran secada, los ciutadans prenien la sua gonela, e, denant nostre Senyor, ab oracions la levaven (*Diàlegs*, 45v)
- 5e. E l rey, quant hac assò entès, fo molt alegre, e fòu-se venir x francès, d'aquels que tenia preses, e vestí ls molt gint, e tramès-los al príncep e fòu-li saber que *tota via* que eyl li tramesés i dels seus hòmens, li n trametria eyl x (Desclot, *Crònica*, III.151)

Aquesta construcció –freqüent, com s'ha dit, en el llenguatge juridicoadministratiu– serà relativament usual al s. XIII i durant la primera meitat del s. XIV, però en decau marcadament l'ús durant la segona meitat del segle –coincidint amb el desenvolupament del model de llengua de la Cancelleria Reial– en benefici de solucions alternatives amb *sempre* (6a), *tostemps* (6b) o *tota vegada* (6c) (opcions, les dues primeres, possibles encara en català contemporani; *GIEC* § 20.5.2b, 25.2.2f, 31.3.2b).

- 6a. Qui sembra a bona fe en estrayn camp, los fruitz que d'aquén reeb duran la bona fe, són del sembrador. Mas *sempre* que él sab que l dit camp no sia seu e que és d'altre totz los fruitz que n tén ne que n reebrà deu restituir al seynor del camp, levatz primerament les despeses necessàries que seran fetes en aquel camp. (*Costums*, 154)
- 6b. Ayçò és cosa meraveylosa, e, quant que per altres yo ho sabés, emperò confés que *tostemps* que m'és comtat, m'és novel he saborós. (*Diàlegs*, 60v)
- 6c. Per so, vos manam que vós laxets anar les gèns a fer lurs afers e manats a eles e als balles dels lochs que aquí són que volenterosament e abrinada e no ab triga fossen apelats de tornar aquí hó en altra part *tota vegada* que ops serà, e d'assò los amonestats sàviament axí quo mils porets. (*Reintegració* I, Carta 32)

2.2.2. Durada

Totavia expressa durada absoluta, juntament, de nou, amb els adverbis –més freqüents– *tostemps* (i el derivat *empertostemps*), *tota hora* (vegeu, en (a), l'adverbi formant un parell sinonímic amb *totavia*) o *sempre*. La durada engloba intervals temporals diferents, que es poden interpretar contextualment: a) pot ser un interval sense inici ni final (7a), b) pot ser un interval amb inici (en (7b) el moment de

referència) i sense final; c) i pot ser un interval amb inici i final (7c i d). Cal remarcar que es tracta d'un valor, també aquest, documentat arreu del domini lingüístic i en totes les tipologies textuais, inclús en fragments textuais que podrien reflectir l'oralitat (7c).

- 7a. dix N'Atbran "Seyor, ben podets conèixer lo gran alegria que ha de vós la vila de Montpeylier e especialment aquels que us amen; per què podets dir e mandar ço que volets que facen, que ells són apparaylats de complir vostre mandament [...]." E nós dixem-los que molt los graým les paraules que N'Atbran nos refermava per ells, e aquesta esperança havíem nós *totavia* en ells: que negú no ns poria fer dan a lur grat en Monpeyler (Jaume I, *Fets*, 126r)
- 7b. E pregaren-nos e clamaren-nos mercè que nós estiguéssem alí ab ells II o III dies ab ells o més; e nós no ls ho volguem atorgar sinó de I dia. E encara ns clamaren mercè que nós *totavia*, per nós mateys e ab lo rey de Castela, los tinguéssem bon loch; e nós atorgam-los-ho. (Jaume I, *Fets*, 189r)
- 7c. Sanxo Nicholau, testimoni, jurà e dix que él testimoni, sap per cert que Pere Costa, qui pres és, és menor de edat de XVIII ans, com e l temps que la moreria se barreyà lo dit P. Costa era fadrinet poquet d'edat de X fin a XII ans, e él, testimoni, veé aquel infant poquet e *totavia* entrò ara à aüt aquel privat e conegut (*Clams*, I, 48).
- 7d. E los dits moros foren mesos en tota derrota, per manera que lo dit rey [...] hagué a fugir, e *totavia* nostres gents perseguiren aquell fugint e ses gents per spay de tres milles fins a la terra ferma. (*Magnànim*, doc. 6)

Tot i que ja hem indicat que es tracta d'un significat patrimonial en català, es dona la circumstància que alguns dels exemples d'aquest valor, procedents de traduccions, poden resultar de la interferència de l'original, com ocorre a (8) i (9).

- 8a. ans astach en horació ab les mans juntas ves Déu e tanch la corona *tota via* an sa testa (*Questa*, 42vb)
- 8b. ainz fu adés en proieres et en oroisons, et ot ses mains dreciees vers son creator et ot *toutevoies* la coronne d'or en son chief. (*La Queste del Saint Graal*; Pauphilet, 1923)
- 9a. E Baorts astech *tota via* denant él a yonolons e li clamé marcè mans juntas. (*Questa*, 93rb)
- 9b. Et Boort est *toutevoies* a genolz devant lui et li crie merci jointes mains. (*La Queste del Saint Graal*; Pauphilet, 1923)

2.2.3. Hàbit

Derivat del valor aspectual freqüentatiu, trobem el valor d'aspecte habitual: l'adverbi expressa que la situació es repeteix de forma regular en el temps (Solà 2002, 2917) i esdevé sinònim de *generalment* (10a-c). En qualsevol cas, és un significat poc usual, molt lligat a l'original freqüentatiu; en alguns casos es tracta més aviat d'una interpretació afavorida pel context.

- 10a. no tant solament aquels qui no pagen per den e deven perdre la lur part, ans aquels qui *tota via* àn pagat la lur part del cens o de la part, perden e deven perdre tota la lur part d'aquela cosa (*Costums*, 257)
- 10b. neguna carn de ploma no la menya hom sola, car *totavia* se menge ab salsa altre, axí con són paguós o grues o gualines o capons o altres ocells (*Potatges*, 135)
- 10c. E cavayll qui ha enguyles o espineletes en les cames devant sobre la junctura hon les extremitats de les ungles, sien curat o no, *tota via* és mal. (*Cavall*, 40)

2.2.4. Fase

Part de la lexicografia històrica del català atorga a l'adverbi *totavia* (o *tota via*) un valor de fase continuatiu que el fa sinònim d'*encara* (DAguiló, *totavia*; DCVB, *totavia*, 2), però, d'acord amb les dades del corpus, és un significat molt poc freqüent i que no apareix abans del s. XVI, en textos adscrits a la perifèria del domini lingüístic, com en (11a-c).

- 11a. y encara que aquestes y altres causes que hadassò los ha mogut han aparegut moltes justes y conformes hà rahó als convocats en lo bras real, *tota via* no ha aparegut deurer concedre a esta voluntat dels dits brassos eclesiàstich y militar, sens que primer los syndichs ne consulten ab sos principals. (*Corts*, 109)
- 11b. en joliol de l'any 1568 morí lo sobredit príncep dom Carlos, tenint-lo *tota via* reclòs son pare (Vilanova, *Memòries*, 74)
- 11c. portant-se n lo tresor de aquell ab sa filla Medea, y après, seguint-se la tan gran fortuna y dividint-se la armada, aja varietat de autors per hont discurrí la flota que seguí al Jàsson. *Totavia* resta cert que arribà en los mars de nostra Catalunya y del nom de Medea anomenaren las grans rocas anomenades las Medas (*Il·lustracions*, 288)

Els exemples anteriors a aquest segle interpretats amb valor de fase en les obres lexicogràfiques són en realitat casos ambigus, contextos pont que també permeten una lectura adversativa o temporal/aspectual durativa o freqüentativa. En exemples com (12a) i (12b), podríem considerar que tenim un valor proper al de fase, però en realitat es tracta de contextos en què el focus se situa en la continuïtat de la situació, no en la idea de progressió escalar cap a un límit (que és el que correspondria a l'aspecte de fase). En aquest sentit, no és redundant la combinació de *encara* i *totavia* a (12a), ja que el segon focalitza la continuïtat en el present. Tampoc es pot considerar sobrera, com apunta Bosque (2016), la presència d'un complement temporal que explicita la fita final de l'interval temporal («tro de tot sia pagada» a (12a) o «tro haje xx ans» a (12b)), ja que l'adverbi no l'ha codificada semànticament.

- 12a. E passat l'an e dia, la muller pot demanar son dot e son escrex, e no per so menys, jasia so que ela deman o fassa demanar son dot e son escrex, los hereus o successors del marit li deven fer totes ces necessàries covinment, axí com dit és desús, dementre que ren del dot ne de l'escreix reman a pagar; e encara ela reman e és *tota via* en possessió dels béns tro de tot sia pagada. (*Costums*, 283)
- 12b. Si alcú menor de xx anys demanarà perdó de edat, ço és a saber, que sie pres per major de xx ans per rescrit o per atorgament del senyor rey, volem que aquel rescrit e aquell atorgament no haje valor, enans sie pres *tota via* per menor tro haje xx ans. (*Furs*, 28)

La incorporació d'aquesta noció de límit temporal al significat aspectual donarà lloc al valor de fase que coneix l'adverbi *totavia* en espanyol (Morera 1999, Bosque 2016). En català, aquest nou valor podria resultar d'una reanàlisi semàntica del mot per interferència del castellà. Es fa difícil pensar en una evolució genuïna atesos factors com la datació tardana del significat (segle XVI)⁴,

⁴ Cal tenir en compte, a més, que no presenta continuïtat amb exemples que podrien fer de context pont al valor de fase, documentats al s. XIII i XIV, sobretot.

la baixa freqüència que presenta, el registre culte que caracteritza els textos on es testimonia o la procedència geogràfica de les obres.

2.2.5. Inclusió escalar

En català trobem algun exemple aïllat del valor escalar inclusiu que s'ha identificat en castellà i en italià. Com s'ha assenyalat ja abans, es tracta d'un valor que expressa un increment de grau respecte d'un estat previ (Borreguero & Herrero, 2019, 1014) i, doncs, l'adverbi apareix acompanyant un adjectiu en grau comparatiu. Els exemples de què disposem en català, però, corresponen a la *Questa del Sant Grasal*, versió catalana de l'obra francesa *Queste del Saint Graal*, i hem pogut comprovar que es tracta d'interferències del text original francès (13):

- 13a. Baorts lo raquarí que li dó son salvador. E serà *tota via* pus sagur car no 's sab sí 's morà an *asta Questa*. (*Questa*, 82ra)
13b. Boorzli requiert qu'il li doint son Sauveor : si en sera toutevoies plus aseur en quel que leu qu'il viegne, car il ne set se il morra en ceste Queste ou s'il en eschaperà (*La Queste del Saint Graal*; Pauphilet, 1923)

2.3. El marcador discursiu

2.3.1. Els valors de transició

És molt freqüent trobar l'adverbi aspectual amb un matís secundari concessiu/adversatiu, de manera que s'indica la persistència d'una situació en el moment present o de referència en contra del que seria esperable. Aquest és, de fet, el cas del primer exemple documentat de l'adverbi, en un text de caràcter administratiu titulat modernament «Abusos comesos a Lleida per Petrus de Lobeira» (14):

14. Pois can lo rei mudà bailes in Lèrida t gitavit Jafia, *totavia* desmantenc los bailes e fo àvols a éls en totes causes e contrarios, perquè lo senor rei perdet gran partida de sos d[r]eiz (*Medieval* 21, 90)

En l'exemple anterior, *totavia* conserva el valor inicial aspectual 'sempre' (la situació de desatenció als batlles es desenvolupa en un interval temporal absolut), però contextualment s'ha donat a conèixer una informació («lo rei mudà bailes in Lèrida t gitavit Jafia») que permetia l'expectativa d'un canvi. L'adverbi, doncs, expressa continuïtat de la situació (que introdueix l'adverbi) tot i les expectatives de canvi (fonamentades en la informació que s'ha fet explícita prèviament al discurs).

Es tracta d'un context molt freqüent en documentació juridicoadministrativa fins a mitjan s. XIV. Se'n troben casos abundants en textos legals com les *Costums de Tortosa*, els *Furs de València* o al *Llibre del Consolat de Mar*. També es troba, però, a textos historiogràfics com el *Llibre dels fets* de Jaume I o a la *Crònica* de Bernat Desclot, per bé que no podem descartar que en aquests contextos es tracte d'un reflex dels patrons lingüístics de la llengua formal. I si bé uns exemples i els altres coincideixen a presentar un valor contrastiu, en els casos dels textos historiogràfics o epistolars observem que generalment el que contrasta és la continuïtat d'una situació durativa respecte d'una expectativa

d'interrupció: en (15a) podia esperar-se un canvi d'opinió del rei; en (15b) seria esperable que el cavaller hagués marxat amb la companyia.

- 15a. E, quan nós exim de la missa, trobam bé v milia hòmens de cada ia d'estes partides e d'altres que n'hi ach; e tots a una vots deyen que qui tort nos tenia en Montpestler, que ara u adobàssem [...]. E nós faem-los calar tots e dixem-los que *totavia* era nostre pensament que éls nos havien molt amat, mays ara ho creyem de tot en tot (Jaume I, *Fets*, 126v)
- 15b. E tornaren-se n ab eyls en la host e acompayaren-los tro a lur hostal; e puys partiren-se d'eyls sinó i cavaler qui romàs *tota via* ab eyls. (Desclot, *Crònica*, III.106)

En canvi, en els textos de caire legal el contrast sol emanar de la coexistència de dues situacions aparentment incompatibles: en (16a), la situació descrita per l'enunciat que encapçala *totavia* s'esdevé en tots els supòsits, incloent aquells que s'ha explicat en el context anterior («si per plúgia, ne per neu, ne per altre cas d'aventura cessava»). En (16b) també s'expliciten les dues situacions alternatives («trenquen-sa o no s trenquen») amb independència de les quals s'ha d'acomplir el que estableix l'enunciat introduït per *totavia* («sia pagat lo loguer qui emprès serà ab eyls»).

- 16a. En la muyntayna servegen los cirvientes (sic) als muntaners xxiiii dies obrés per un mes, enaxí que él servex xxiiii dies que personalment cascun dia obre, que si per plúgia, ne per neu, ne per altre cas d'aventura cessava, [...] *tota via* deu complir xxiiii dies faeners (*Costums*, 91)
- 16b. Emperò és tengut d'esmanar aquelas palanques o aquells vasos o aquels àrguens que a servey seu seran rots a aquel de qui seran, sens tot contrast, si eyl los haurà preses sens volentat d'aquell de qui són. E trenquen-sa o no s trenquen, *tota via* sia pagat lo loguer qui emprès serà ab eyls, menys de tot contrast et de tot lagui. (*Consolat*, 247)

Durant la segona meitat del segle XIV i durant el s. XV, els exemples d'aquest valor són molt poc freqüents si deixem de banda els casos documentats en traduccions de l'italià o del francès (del *Corbatxo*, el *Decameró* o la *Questa del Sant Grasa*), i es retroba en obres del XVI com els *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (17a). És particularment interessant el fet que una de les principals fonts d'exemples de l'adverbi al s. XV és la documentació de la Cancelleria d'Alfons el Magnànim, concretament quatre documents dictats pel rei (6, 10, 11 i 12, tres instruccions i una carta a la reina Maria) datats entre 1432 i 1433, i escrits durant l'estada a Sicília del rei i la seua cort (1432-1435). Cal recordar que Alfons V té com a llengua materna el castellà (es crià a la cort de Castella) i que no entrà en contacte amb el català fins als 16 anys, tot i que això no canvià l'estatus del català com a llengua d'ús preferent en la documentació oficial de la seua cort (Soler 2018). La documentació signada pel rei, fins i tot les cartes a la reina Maria, podien ser dictades en castellà pel rei i traduïdes al català pels seus secretaris: Joan Olzina, en el cas de l'exemple (17b). Aquesta circumstància podria explicar la particularitat dels exemples documentats.⁵

5 No podem deixar d'apuntar que un dels secretaris, Joan Olzina, és un dels personatges a què s'ha atribuït l'autoria del CeG (Ferrando 2013) i és valencià natural de la Salzedella (el Baix Maestrat). Transcriu almenys dos dels tres documents de la Cancelleria d'Alfons el Magnànim inclosos al CICA que presenten casos de *totavia*. L'adscripció territorial del secretari podria ser una altra via per a justificar la presència de *totavia* en

- 17a. Don Pedro: Està bé tot, però en aqueixa mort, segons lo que, senyor, nos teniu dit, no y tingué culpa lo rey, que la reyna la faria si *totavia* estau en creurer lo que ns digué. (*Col·loquis*, 168)
- 17b. quant al fet de la concòrdia de madama ab lo dit senyor, [...] poran incidentment recitar la intenció bona que'l senyor rey ha haüda en guardar la honor de madama, volent-la tractar com a pròpria e natural mare. E que a part de açò, stà en veritat que'l dit senyor ha sentiment que sobre'l fet del reyalme li són procurats e guiyats alguns obstacles [...] per persones qui s' diu ésser axí poch devotes a la honor, stat e prosperació d'ell dit emperador, però que *totavia* lo dit senyor li regracia la sua bona oferta (*Magnànim*, doc. 10)

En alguns contextos, partint de la idea que la pròtasi de la concessiva afig informació nova a la presentada en l'apòdosi, trobem un valor additiu afegit al concessiu: en (18a) l'adverbi indica que la instrucció anterior no és suficient i que la que introdueix s'hi afig sense substituir-la. En l'argumentació de (18b) *totavia* expressa que, en el discurs, les propostes presentades prèviament continuen vigents tot i l'afegiment d'un consell més.

- 18a. E totes letres que de la cort ysquen deven ésser segelades d'aquels segels, e per juy dels ciutadans ésser fetes, axí closes com ubertes, com ab segel pendent. E *tota via* deu ésser posat en eles enaxí: «del veguer e dels pròmens de Tortosa» (*Costums*, 42)
- 18b. E nós dixem-los III conseyls hi sabem, e vejam si la porem haver d'aquel loch. La I sí és que n'hauem hà enviar al riu Sech; e haurà-y mester *tota via* C cavalers armats ab cavals armats que y vagen e D hòmens de peu. E d'altra part enviarem lajús al riu de Bayrèn; mas *tota via* y haurà mester gran companya, que, si ls sarraïns ho volien vedar, e metre les pedres en lo leny, que no u poguessen vedar. (Jaume I, *Fets*, 90r)

Per últim, cal dir que és molt freqüent que l'adverbi aparega matisant un nexce de valor concessiu o adversatiu, com també observen Borreguero & Herrero (2019 1017) en castellà o Vanderheyden (2003) en francès: *ans, emperò, mes, però*, etc. (19). No hi ha, tampoc ací, redundància, ja que l'adverbi no ha codificat el valor concessiu/adversatiu, sinó que focalitza la idea de continuïtat tot i la contraexpectativa.

- 19a. En testament o en altra derrera volentat pot hom lexar francament e deliure, a sos fils o altres persones quals se vula, totes aqueles coses que per altre ten a cens o a part. Però *tota via* és entés, jasia so que'l testament no'n parle, que la cosa aquela passe e va ab son càrrech en aquela persona en qui trespassa. (*Costums*, 257)
- 19b. Lo comte d'Urgeil s'atendà ab sa gent e ab sa cavaleria en altre loc, luyn del infant N'Anfós assats prop de la ciutat, mas *tota via* era I gran aygua entr'èls e la ciutat. (Desclot, *Crònica*, IV.31)

Considerem que l'ús de *totavia* que acabem de descriure, i que ha estat considerat en italià o castellà com al context de transició cap al valor contrastiu, és possiblement, si més no, en català, en la documentació juridicoadministrativa, un calc –semàntic– del llatí. Probablement es tracta del trasllat romànic de l'adverbi llatí SEMPER. Els arguments que fonamenten aquesta proposta són els següents:

la documentació cancelleresca, ja que són diversos els documents adscrits a la varietat tortosina del català que presenten una freqüència elevada de l'adverbi (des de les *Costums de Tortosa* fins als *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*). No tenim, però, testimonis de llengua col·loquial que permeten confirmar aquesta suposició.

a) L'adverbi *totavia* en la versió catalana dels Furs de València sol ser equivalent a SEMPER en la versió llatina d'aquest text (20-22). Cal dir que els casos de *totavia* es documenten en el grup de furs promulgats per Jaume I i redactats originàriament en llatí (possiblement pel jurista Pere Albert), de manera que el text català és una traducció d'un original llatí (Colón & García 2002).⁶

- 20a. Si alcú menor de xx anys demanarà perdó de edat, ço és a saber, que sie pres per major de xx ans per rescrit o per atorgament del senyor rey, volem que aquel rescrit e aquell atorgament no haje valor, enans sie pres tota via per menor tro haje xx ans. (*Furs*, II, 219)
- 20b. immo *semper* pro minore recipiatur donec xx annos habuerit. (*Furs*, II, 219)
- 21a. Si l testador féu alcun hereu e lexà a alcú alguna cosa que no era sua, mas era d'aquel hereu que ell havia feit, si l'hereu pren la heretat deu ésser destret de donar aquella cosa a aquel a qui lo testador la havia lexada. En aquest fur enadí lo senyor rey que a l'hereu sia tota via salva la sua legitima, si pren la heretat o no. (*Furs*, v, 250)
- 21b. Addentes huic foro quod heredi adeunti hereditatem sua legitima *semper* sit salva eidem. (*Furs*, v, 250)
- 22a. Dejm que [...] si l fill li vol res lexar en son testament, que ó pusque fer de tot quan ha, o d'una partida, salvu, emperò, a la mare enans del testament o après lo testament tot son espoalici ab lo creix. En aquesta guisa se segueasca al pare com a la mare. E que sia sàlvua totavia al pare o a la mare que sobreviurà sa legitima en los béns del fill si bé s mor dins xv ans. (*Furs*, v, 187)
- 22b. salva tamen *semper* patri vel matri superstiti sua legitima in bonis filii, licet infra annum quindicimum moriatur. (*Furs*, v, 187)

Fins i tot podem identificar, en els exemples del corpus, algun cas de *totavia* a les Costums de Tortosa que podria ser una traducció de SEMPER de la versió llatina dels Furs valencians. Vegeu, en (23a) i (23b), respectivament, el text llatí i català dels Furs de València, i en (24) la versió que se'n fa a les Costums de Tortosa. Sobre la filiació entre tots dos textos, remetem de nou a Colón i García (2002, 33-40).

- 23a. Si pater vel mater in testamento suo instituat filium vel filiam heredem et precipiat ei quod, si decesserit sine liberis, restituat bona sive rem sibi relictam alicui fratri suo vel sorori vel forte alicui extraneo, evanescit dictum vinculum sive subs[ti]tutio, cum filius vel filis xv annum compleverit, quantum ad legitimam portionem; in aliis vero, si ultra legitimam substituat, durat substitutio *semper*, si ille decesserit quando cumque sine liberis (*Furs*, v, 217).
- 23b. Si l pare o la mare en son testament establirà e farà son fill o sa filla hereu, a manarà a aquel hereu que, si morrà sens infants, que restituesca aquels béns o aquella cosa que li haurà lexada a alcun frare seu o sor, o per ventura a alcun estrayn, e aquel hereu vendrà a edat complida de xv ans, aquella substitució o l vncle feit per lo pare o per la mare no haja valor quant a la sua legitima, mas en les altres coses, si oltra a la sua ledesma li farà sustitució o vncle, aquella substitució o aquel vncle dur *totavia*, si aquel morrà en alcun temps sens infants (*Furs*, v, 217).
24. Si pare o mare en son testament establex fil o fila hereu, e en aquel testament manarà, que si lo dit fil o fila morra sens fils de leyal matrimoni, que aquels béns en què l fa hereu, tornen al de sos jermans o de ses jermanes o altra persona estrayna o privada, tan tost com aquel hereu, si és mascle e a XIII ayns, e si és femna e a XII ayns complitz, evaneix aquella substitució e és vana e no neguna quant a la legitima. Mas quant als altres béns o coses, dura la substitució *tota via*, si aquel hereu mor meins de fils de leyal matrimoni (*Costums*, 318).

⁶ Cal apuntar, però, que la versió llatina se'ns ha conservat en una sola còpia de la primeria del s. XIV i, doncs, posterior a la traducció al català (datada entre el 1260 i 1261). És aquesta versió llatina la que transcrivim acarada a la catalana, en l'edició de Colón & García (1970-1999).

b) En aquest sentit, al CODOLCAT trobem contextos amb usos paral·lels als que hem trobat, de caràcter concessiu/adversatiu, de *totavia*; acareu, per exemple, els casos de (25) amb el de (22a).

- 25a. donamus ea videlicet racione quod deinceps vos et vestri hunc olivar et vinea et omnia superius dicta habeatis, teneatis, possideatis et expletetis secure et potenter et integriter sicut vestram bonam et propriam pigneram salvos semper istos XII morabetinos vestros et hoc tamdiu donec istos XII morabetinos vobis sive vestris reddantur. (*DipTortosa* 353, 19 III 1183; apud CODOLCAT)
- 25b. Si forte aliquis eorum sine herede decesserit, possit dimittere hereditatem suam cuicumque voluerit de parentela sua tam burdo quam legitimo, salvo semper iure meo et successoribus meorum et ecclesie Barchinone. (*CPoblación 184*, 22 III 1190; apud CODOLCAT)

c) Aquesta freqüència major de l'adverbi romànic amb valor concessiu/adversatiu en textos legals dels s. XIII i XIV no és, però, exclusiva del català. Borreguero i Herrero (2019, 1015) també observen, per exemple, que el valor contrastiu de *todavía*, «Dentro de los textos que recoge el CORDE, es un uso que se da con frecuencia en un texto de carácter jurídico como el Fuero de Plasencia, de la transición del XIII al XIV».

d) L'ús de l'adverbi amb aquest valor de contrast és propi del llenguatge juridicoadministratiu i es documenta des dels primers testimonis conservats en català d'aquestes tipologies textuals. Proposar un origen romànic d'aquest valor pressuposa que degué haver-hi un procés de canvi semàntic i de fixació d'uns patrons discursius més o menys dilatats en el temps. Però aquesta hipòtesi no és viable des del punt que trobem *totavia* en contextos de contrast ja al s. XII, en els primers textos de tipus jurídic conservats en català.

e) El raonament anterior es veu reforçat pel fet que, des d'una perspectiva cronològica, la major part dels casos de *totavia* en documentació juridicoadministrativa estan datats en el s. XIII, en un moment en què no s'havia consolidat una tradició discursiva pròpia en català i els juristes busquen equivalents patrimonials per traslladar la terminologia llatina. En aquest sentit, *totavia* serà una solució possible –juntament amb *tostemps*– abans de ser desplaçada al s. XIV i XV pel cultisme *semper*, coincidint amb la consolidació del model de llengua de la Cancelleria Reial, que opta generalment per solucions cultes.

Per tant, el que trobem en aquests tipus de textos és una solució romànica per a traslladar estructures de caràcter contrastiu pròpies del llenguatge jurídic llatí. Els juristes i escriptors optaran per traduir *semper* pels equivalents patrimonials *tostemps* i *totavia* primer, i més avant (des del s. XV, sobretot) pel cultisme *semper*.

2.3.2. Són estranys, en la documentació del corpus, els casos en què l'adverbi *totavia* actua clarament com a **marcador discursiu** de valor concessiu/adversatiu, com a modificador oracional, sense poder-ne fer una lectura temporal/aspectual. En trobem algun exemple aïllat al s. XIV, a la *Questa del Sant Grasal*, que s'ha d'entendre com a interferència del francès (vegeu, a (26) i (27), la traducció catalana acarada a l'original francès).

- 26a. Cant Baorts víu aysò que a combatre li avania, no s sebé quà s faés, car combatre ab son frare no u farà él ab sa volentat an nula menera, per so com Laonel as de més yorns e dau-li portar revarència e honor. E per so no l vohia nefrar an nula menera. E *tota via* e per so que él sia pus sagur, munterà él an son caval (*Questa*, fol. 93ra)
- 26b. Boorz voit qu'il est a ce menez que combatre li covient, si ne set que fere : car de combatre a li ne seroit il conseiliez en nule manière. Et *toutevoies*, por ce qu'il soit plus aseur, monterà il sus son cheval (*La Queste del Saint Graal*; Pauphilet, 1923)
- 27a. diuen que no s saben hon les puxen trobar, mas tota via, dixéran, éls hiran volentés en la Questa (*Questa*, 108v)
- 27b. Et il dient qu'il ne savent ou il la truissent. «Et neporquant, font il, *toutevoies* irons nos volentiers en queste (*La Queste del Saint Graal*; Pauphilet, 1923)

La resta de la mostra, casos aïllats localitzats en textos de caràcter erudit del s. xvi, pot entendre's com a resultat de la interferència del castellà o del francès coetanis (28). Per bé que en català hem documentat els contextos pont que podrien generar aquest valor (2.2.1), paral·lelament al castellà o a l'italià, hem de tenir present que es tracta d'uns exemples que es documenten en català al s. xiv i són estranys al s. xv.

- 28a. Donchs deixem-o y tornem a tractar de la guerra que ara és entre lo papa y lo rey de Espanya, que encara que yo no sàpia en estas cosas tant com vosaltres, *totavia*, puix tinch veu en aquest capítol, desllibere dir-í mon parer (Despuig, *Col loquis*, 70)
- 28b. ab tot no crech yo que los vehins sien ara més que solien ésser après que la estengueren y poblà fora les muralles velles. Si bé en lo que toca a si és estada gran, no s'í pot dir cosa molt certa, *totavia* s'í troben memòries prou calificades per a fer-nos creurer que és estat gran poble (Despuig, *Col loquis*, 149)
- 28c. Per tant, lo general Agamènon preferia sempre los consells del savi Nèstor a les forces del belicós Achilles. *Totavia*, molt reverendíssim y mon senyor, aqueix saber de una y altra facultat y altra naturaleza, si may lo ha concedit ad algú, lo ha donat cumuladament a Vostra Senyoria Reverendíssima (*Il·lustracions*, 70)

També es pot trobar funcionant al s. xvi com a marcadore discursiu de valor additiu en textos juridicoadministratius (29).

- 29a. voluntat, per servey de son rey senyor si a moltes persones d'esta ciutat aparexia se devia suplicar a sa magestat no confiàs sa persona y de dits sereníssim príncep e infantes en mans de moros en lochs tant perillosos com és la costa de Monserrat, sinó que anassen persones honrades y de ses cases d'esta ciutat, qui ab gran voluntat, per servey de son rey y senyor si offerien, *totavia* anant ab ells molts soldats dits forsats moros (*Solemnitats* 7, 42)
- 29b. vista dita provisió, encara que, conforme als dits y altres Capítols y reals provisions y privilegis haguessen pogut procehir a captura y altres penes contra dits aguazils [...]. *Totavia*, per llevar ocasió de scàndol, lo qual dits aguazils aparexian que procuraven, dits deputats, [...] o dexaren de fer, notificant los dits Capítols y privilegis y les bulles apostòliques per confirmació de aquells concedides, requerint no attentassen cosa alguna en perjudici de aquells. (*Corts*, 627)

3. L'adverbi *totavia* al *Curial e Güelfa*

L'ús de l'adverbi *totavia* al *Curial e Güelfa* contrasta fortament amb la realitat descrita en l'apartat anterior i s'acosta a la descripció que s'ha fet de *tuttavia* en l'italià coetani (Giacalone & Mauri, 2008; Mauri & Giacalone, 2012; Borreguero & Herrero, 2019). Això fa pensar que pot tractar-se d'un nou

italianisme –semàntic, en aquest cas– d'aquesta obra. Les raons que fonamenten aquesta hipòtesi són les següents:

a) En primer lloc, destaca la freqüència d'ús del mot a l'obra: en trobem 17 exemples sobre un total de 46 casos de l'adverbi al s. xv en tot el corpus (36,9%). La freqüència relativa de *totavia* al CeG és 0,000121, fet que contrasta amb la freqüència que té l'adverbi al s. xv ($f_i = 0,000008$), retirant del còmput aquesta obra i els casos que conté. Més encara, és sorprenent el fet que no se'n troben exemples en l'obra literària coetània d'autors com Ausiàs March, Joanot Martorell, Jaume Roig o Isabel de Villena.

b) Des d'una perspectiva semàntica, al CeG trobem exemples del valor aspectual duratiu (30a i b) i freqüentatiu (30c), el valor que hem considerat primer i patrimonial en català, i amb el qual podria ser viu encara el mot en el català col·loquial de l'època. Aquests significats descarten la interferència del francès apuntada per Wittlin (2012), atès que ja no eren usats en el francès coetani (*DMF*, s.v. *toutevoïe*).

- 30a. la Güelfa legia les lletres una e moltes vegades, e les besava e les festejava tant que més no podia; e ab la abadessa, que en companyia tenia, passava temps parlant *totavia* de Curial, car altre bé ne altre repòs no havia (*Curial*, 104)
- 30b. E, mentre que la col·lació venia, segudes totes entorn de Curial, començaren a jugar a molts jochs; emperò la priora ocupava *totavia* a Curial, e, parlant ab ell, no li donava lloch de atendre als jochs ne de respondre a les demandes que li feyen. (*Curial*, 139)
- 30c. e axí mateix Curial, qui havia desig de no ésser conegut, més tendes en quatre parts, per ço que, ara en les unes, ara en les altres, pogués estar, e no fos forçat anar *totavia* a un loch. (*Curial*, 368)

Altres valors amb què es documenta *totavia* al CeG són, en canvi, estranys al català del s. xv. En concret, és molt freqüent que *totavia* prenga, a l'obra, un valor adversatiu-concessiu afegit a l'aspectual. En aquests casos, apareix molt sovint modificant un nexa adversatiu (exemples 31a-c, e, g) i inclús en correlació amb la conjunció *jatsia* (f), com ja observà Rofes (2012, 778). Això contrasta amb les dades del català coetani. Com s'ha argumentat a 2.2.1, es tracta d'un significat poc usual després del s. xiv i que podem considerar un tret propi del llenguatge juridicoadministratiu. Es tracta, en canvi, d'un context possible tant en italià com en espanyol al s. xv, per bé que en la primera llengua és més usual.

- 31a. E jatsia hagués desig de morir, emperò *totavia* sperava veure l si cas era que vengués, e donar-li entendre que s curava fort poch d'ell (*Curial*, 95)
- 31b. E, jatsia que en aquest cas yo no faça menció de mi, com sie cavaller de pobre fet, emperò *totavia* seria prest, com vós ho deliberàssets, tornar en la plaça e fer-vos conèixer, per batalla de mon cors contra l vostre, que vós no merexets lo pris que us és estat atorgat. (*Curial*, 100)
- 31c. Boca de Far suplicà lo marquès que ls tengués la plaça, e, jatsia lo marquès se n'escusàs molt, emperò finalment los ho atorgà, pensant que entretant tractaria entre ells que lo debat se llevàs sens batalla [...]. Dins los quals poch dies lo marquès se treballà molt en toldre la qüestió, emperò nulls temps hi pogué donar recapte, ans *totavia* s'aparellava cascú lo mills que podia per a aquella jornada. (*Curial*, 102)

- 31d. Eren encara meravellats tots los qui miraven la batalla, e no podían pensar la causa per la qual Curial lexava de combatre. Emperò, com molt hagués durat, e lo cavaller no pogués pus, constret per lo cansament, féu-se arrere e fermà lo seu escut en terra [...]. En tot açò Curial no 's mogué, ans stava segur *totavia*, quant l'Arta se féu avant, e dix a Curial: —Cavaller, ¿sòts encantat, o què és ço que fets? (*Curial*, 128)
- 31e. Maravellen-se los ancians, e miren lo un l'altre com se veen en tan gran casa, tan ornada, plena de tants servidors [...], veen venir, durant lo sopar, cavallers e grans barons, e, alegrant-se fer festa e honor a Curial, e ell a ells. *Emperò totavia* Curial honrava los cavallers ancians e mostrava ls als altres, per què tots los feyen honor e moltes profertes, per amor d'ell (*Curial*, 225)
- 31f. los ancians veyen bé, e, jatsia mostrassen haver-ne plaer, *totavia* lo volguéran veure mort, desonrat e abatut. (*Curial*, 241)
- 31g. Lo turch, sentint-se ferit, ahurtà Curial molt cruelment, mostrant tot quant podia fer; e Curial coneix certament aquest ésser lo pus dur e pus aspre cavaller que ell jamés hagués combatut, *emperò totavia* lo feria per la cara; de què lo turch fonch molt torbat (*Curial*, 358)
- 31h. Lo duch d'Orleans havent oyt ço que lo cavaller havia fet, vench vers aquella part, e allà on víu lo cavaller, va contra ell, e ferí l per mig l'escut e rompé la lança. L'altre l'encontrà axí fort, que per terra l més, e la lança *totavia* sancera. (*Curial*, 374)

Apareix també en la pròtasi d'una condicional, en un context en desús en català al s. xv, que havia estat possible (tot i que rar) als segles anteriors i que a l'època devia ser un arcaisme (32).

32. E que lo senyor duch, mon pare, me presentàs a ell ab tot lo seu ducat, bé ho sabets vós. E com Curial en un punt stigués torbat e no respongués, lo senyor duch replicà: «Curial, per vostra la me n mene; *totavia* que vós la voldrets la us liuraré?». ¿E faré yo mentidor mon pare e rompré la sua ley e ordonança? No ho vulla Déu! (*Curial*, 219)

És particularment interessant l'exemple (33), en què *totavia* presenta un valor escalar inclusiu acompanyat d'un adjectiu en grau superlatiu:

33. —Digues, amich: ¿és prop lo cavaller? Lo haraut respòs: —Yo no m sé com haurà caminat, emperò pens que serà lony mija legua, poch més o menys. Dix Festa: —Anem *totavia* lo pus fort que puscam, car, a mon seny, grosseria seria sperar-lo e fos vengut ab temps! (*Curial*, 144)

El valor escalar de *totavia* no és genuí en català. Els exemples que n'hem documentat són calcs del francès. Aquest valor sí que és, en canvi, viu en el castellà i italià coetanis (Borreguero & Herrero 2019), i es documenta per exemple a l'obra de Boccaccio (34); és, doncs, viable considerar que es tracte d'una interferència italiana al CeG.

34. Parte che lo scolare questo diceva, la misera donna piagneva continuo e il tempo se n'andava, sagliendo *tuttavia* il sol piú alto (Boccaccio, *Decameron*, VIII, 7)

Per a destriar si es tracta d'una interferència del castellà o de l'italià coetanis, són importants els casos de (35), en què l'adverbi actua com a marcador discursiu de valor concessiu. Recordem que

aquest valor *que* era possible en l'italià coetani però que en espanyol apareixerà més tard (com apunta Coromines, al s. XVI, tot i que és cert que abans ja se'n troben contextos pont, com indiquen Herrero & Borreguero 2019).

- 35a. Ladonchs lo rey li demanà si sabia res dels altres cavallers qui eren en sa companyia. Laquesis li respòs que no. —O! —dix lo rey—. ¿E quant los veuré yo? Certes, a mi triga molt que yo 'ls pusca veure, e si yo sabés on los degué trobar, yo iria a ells. Emperò *totavia* se tench per dit que lo digmenge següent los veuria en lo torneig, e que allí ell treballaria tant que los conexeria. (*Curial*, 201)
- 35b. Curial demanà a Festa ella si havia dit lo seu nom a algú. Ella respòs que sí havia dit al rey e a la Reyna, qui li n' havien feta força; de què Curial hach molt gran desplaer, car ell no volguera ésser conegut per cosa del món. Emperò, *totavia* dix que, puy que la senyora ordonava que aturàs en París, li playa fer son manament (*Curial*, 205)
- 35c. E bé que la abadessa li consellàs que no s' captengués tan cruament vers Curial, *totavia* deya ella: —Certes, abans faré pijor, car lo dia que Boca de Far vindrà a cort, yo exiré e li faré festa; e lo jorn que lo desconexent hi vendrà, no exiré ne n' faré menció (*Curial*, 105)

Coromines ja identifica aquest valor i inclou l'exemple (35a) al *DECat* (VIII, 666b, 47-52); a més, anota que l'ús contrastiu ('tanmateix, malgrat això') que observa en el CeG és innovador en català, al s. XV. L'exemple següent que documenta és del s. XVII, en un document rossellonès, i és probablement una interferència del francès *toutefois* (ant. *toutes voies*), que desplega aquest valor abans.

En un cas, hi trobem el valor concessiu-additiu que, en català antic, és poc usual i propi de documentació antiga (36), però que és possible en italià.

36. —Donzella, yo us prech que yo tròpia en vós tanta cortesia que m' digats qui és aquest cavaller que us conduceix [...]. L'Arta respòs: —Yo no us pusch dir pus, sinó que és cavaller. —Cavaller és ell sens falla —dix l'altre e axò mills ho sé yo que vós; emperò *totavia* us prech me digats alguna cosa per la qual yo pusca haver alguna notícia d'ell (*Curial*, 136)

c) En tercer lloc, la possibilitat que *totavia* aparega, en textos catalans, com a equivalent de l'italià *tuttavia* no és tan sols una hipòtesi. En trobem casos a les traduccions catalanes del *Decameron* (datada el 1429) i del *Corbaccio* (conservada en un manuscrit del 1397), amb un valor concessiu/adversatiu (exemples 37 i 38) molt clar, o freqüentatiu (39).

- 37a. Ho, e com és dolça cosa la venjança, ne ab quanta ardor se desija a qui ha rebuda la hoffensa; mas *tota via* per tal que Déus entena en la mia salut volentera los perdonaré, ara de present los perdó. (*Decameró*, 252)
- 37b. Non sa quanto dolce cosa si sia la vendetta né con quanto ardor si disideri se non chi riceve l'offese; ma *tuttavia*, acciò che Iddio alla mia salute intenda, volentieri loro perdonerò ed ora loro perdono. (*Decameron*, Giornata terza, Novella settima; Wikisource)
- 38a. En tant que s' esdevench que un jorn, estant madona Lisseta ab una sua comare e ensemps departint de bellesa e qüestionejant per metre la sua al davant de tota altra, axí com aquella que poc cervell havia, dix: "Ay comare, que si vós sabieu a qui plau la mia bellesa, en veritat vos callarieu". E la comare, axí com aquella que

bé la conaxia, dix: “Comare, vós poríeu dir veritat, mas *tota via* si yo no sabia qui és aquex no me'n trestornaria axí laugerament”. (*Decameró*, 311)

- 38b. Pure avvenne un giorno che, essendo madonna Lisetta con una sua comare ed insieme di bellezze quistionando, per porre la sua innanzi ad ogni altra, sí come colei che poco sale avea in zucca, disse: — Se voi sapeste a cui la mia bellezza piace, in veritá voi tacereste dell'altre. — La comare, vaga d'udire, sí come colei che ben la conoscea, disse: — Madonna, voi potreste dir vero: ma *tuttavia*, non sappiendo chi questo si sia, altri non si rivolgerebbe cosí di leggeri. — (*Decameron*, Giornata quarta, Novella seconda; Wikisource)
- 39a. O beneventurat esperit: assau bé dicernesch la mia consiència, e recerquant coneche esser ver so que tu raonas y que Déu no t' à per pus car que nós mateixs no ns havem, qui ab las nostres malvades obres contínuament nos anam offeguant, e ell ab la sua caritativa pietat sempre nos va relavant e las sues eternal bellese mostrant, e axí com a molt benigne pare nos va cridant. Mas *tota via* loant e glorificant la bondat sua, en quina guisa les eternal operacions se fan, vaig mesurant. Maravella'm par, sentint-me yo haver-lo offès molt, com ell ara en ajudar-me se mou. (*Corbatxo*, 22)
- 39b. O ben avventurato spirito, assai bene cognosco e discerno, la mia medesima coscienza ricercando, quello essere vero che tu ragioni, ciò Dio più caro avere che noi medesimi non abbiamo, li quali con le nostre malvage opere continuamente ci andiamo sommergendo, dov'elli con la sua caritativa pietà sempre ne va sollevando, e le sue eterne bellezze mostrando, e a quelle come benignissimo padre ne va chiamando: ma *tuttavia*, siccome colui che ancora la divina bontà, a guisa che le esterne operazioni fanno, vo misurando, meraviglia mi porge, sentendomi io averlo offeso molto, come esso ora ad aiutarmi si mosse. (*Corbaccio*; Wikisource)

Atesos els arguments anteriors, l'ús de *totavia* al CeG no reflecteix la realitat del català o del francès del s. xv, sinó que s'ajusta més bé al que coneixem del castellà –per bé que, per influència d'aquesta llengua, no s'expliquen tots els valors documentats– i, sobretot, de l'italià coetani. Atés, a més, tot el que sabem sobre les circumstàncies de redacció de l'obra (Soler 2017a, 2017b) i el model de llengua usat (Ferrando 2018), considerem que la hipòtesi més viable és que es tracte d'un italianisme semàntic.

4. Conclusions

De nou, com en el cas de diversos trets lingüístics singulars del CeG ja analitzats prèviament (Antolí 2021, Calvo 2013, Ferrando 2012, Martines 2012, Martines 2021, Soler 2016 i 2017), l'adverbi *totavia* és possiblement un italianisme que situa la redacció del CeG en un ambient italianitzat com el que suggereixen estudis com els d'Antoni Comas (1968), Antoni Ferrando (2017, 2018) o Abel Soler (2017a, 2017b), entre d'altres.

L'adverbi *totavia* no és, això no obstant, un mot desconegut en català. Es documenta des del s. xii, però presenta, durant tot el període estudiat, una freqüència d'ús menor que els seus competidors, *tostemps*, *sempre* o *encara*. Dels exemples conservats interpretem que, en la llengua col·loquial, *totavia* devia conèixer els valors primers comuns a totes les formes romàniques derivades de *TOTA VIA*: el temporal/aspectual freqüentatiu i duratiu. En canvi, no havia desenvolupat, amb l'abast que assoliran les llengües veïnes com el francès, l'espanyol o l'italià, l'ús com a marcador discursiu de valor concessiu/adversatiu (que s'imposarà en italià i francès) o com a adverbi de fase (en espanyol). És cert que en català es documenta el valor aspectual primer amb un matís concessiu/adversatiu

afegit, però principalment en documentació juridicoadministrativa, com a solució romànica del llatí *SEMPER* en contextos contrastius. Més encara, alguns dels textos del corpus que presenten una freqüència més elevada de casos de *totavia* i uns usos més innovadors són cales en traduccions del francès (*Questa del Sant Grasal*) o de l'italià (*Decameró, Corbatxo*). O es tracta de textos susceptibles d'interferència del castellà (com la documentació signada pel rei Alfons el Magnànim). No es tracta, en aquests casos, d'exemples que puguem prendre com a genuïns en el català coetani. Per últim, probablement al s. xv l'adverbi devia presentar ja un ús residual en el conjunt del domini lingüístic i fomentat, en certa mesura, per la interferència del castellà al s. xvi, en textos administratius o erudits. La darrera documentació que en tenim és del s. xvii.

Al *Curial e Güelfa* l'adverbi *totavia* presenta una freqüència i uns valors que contrasten amb el panorama del català coetani i acostats, en canvi, a l'italià de l'època (segons la descripció de Borreguero & Herrero 2019, Giacalone & Mauri (2009) o Mauri & Giacalone (2012), entre d'altres). D'una banda, és un mot relativament freqüent a l'obra, fet diferent del que ocorre en el català coetani (també respecte de les obres literàries del s. xv). De l'altra, trobem uns valors de l'adverbi que serien considerats arcaïtzants (els contextos pont de transició a l'adversatiu-concessiu) o, per contra, innovadors (l'escalar, l'ús com a marcador discursiu de valor adversatiu/concessiu o additiu) a l'època. Els valors i usos que presenta l'adverbi divergeixen, també, del paral·lel francès *toutevoie* al s. xv, i s'acosten, en canvi, al que s'ha dit sobre *todavía* en castellà i, especialment, sobre *tuttavia* en l'italià de l'època. Això, entre d'altres raons presentades, justifica que puguem parlar d'un italianisme semàntic i, doncs, que és un indicatiu molt fort que suggereix que l'obra ha estat concebuda en el context plurilingüe de la cort d'Alfons el Magnànim a Nàpols a mitjan segle xv.

Bibliografia

- Antolí Martínez, Jordi M. (2021) “Observacions sobre l'expressió dels sentiments en el «Curial e Güelfa»”, dins Ferrando, A. / Babbi, A. M. (eds.), *Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Güelfa'*, Amsterdam/Nova York, John Benjamins Publishing Company, pp. 139-154.
- Antolí Martínez, Jordi M. (en premsa) “Els adverbis de temps i aspecte (i expressions relacionades)”, dins Martines, J. / Pérez-Saldanya, M. / Rigau, G. (eds.), *Gramàtica del Català Antic*.
- Borreguero, M. / Herrero, F. J. (2019) “La gramaticalización del lat. TOTA VIA en español y en italiano: valores temporales y adversativos”, *ZrP*, 135/4, pp. 1007-1041.
- Bosque, I. (2016) “Vínculos semánticos entre las interpretaciones del adverbio «todavía»”, dins Lopéz Serena, A. / Narbona Jiménez, A. / del Rey Quesada, Santiago (eds.), *El español a través del tiempo. Estudios ofrecidos a Rafael Cano Aguilar*, vol. 1, Sevilla, Universidad de Sevilla, pp. 203-228.
- Calvo Rigual, C. (2013) “Curial e Güelfa i Boccaccio: influències lingüístiques.” *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 2, pp. 310-324.
- Casanova, E. (2012) “Los cultismos en Curial e Güelfa”, dins Ferrando, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Londres, John Benjamins Publishing Company, pp. 911-940.
- CICA = Torruella, J. / Pérez Saldanya, M. / Martines, J. (dirs.) *Corpus Informatitzat del Català Antic*. <http://cica.cat/index.php>
- CIGCMOD = Martines, J. / Martines, V. (dirs.) *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern*, Alacant, ISIC-IVITRA.
- CODOLCAT = Quetglas Nicolau, P. J. (dir.) (2013) *Corpus Documentale Latinum Cataloniae*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals.
- Colón, G. (2011) “Curial e Güelfa: català o valencià?”, dins Colón, G. (ed.), *Lexicografia, lèxic i crítica textual*, Castelló de la Plana/Barcelona, Fundació Germà Colón/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 283-290.
- Colón, G. / Garcia, A. (1999) *Furs de València*, vols. I-VIII, Barcelona, Barcino.
- Colón, G. / Garcia, V. (2002) *Furs de València*, vol. IX, Barcelona, Barcino.
- Comas, Antoni (1968) “Escolis a Curial e Güelfa”, dins *Assaigs sobre literatura catalana*, Barcelona, Tàber, pp. 45-107
- DAGUILÓ = Aguiló i Fuster, M. (1914-1934) *Diccionari Aguiló*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- DALLA = Academia de la Llingua Asturiana (2000) *Diccionariu de la Llingua Asturiana*. <https://alladixital.org/>
- DCECH = Coromines, J. / Pascual, J. A. (1980-1991) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos.
- DCVB = Alcover, A. M. / Moll, F. de B. (1985) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Moll, Palma de Mallorca.

- DECat = Coromines, J. (1980-1991) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial.
- DGodefroy = Godefroy, F. (1880-1902) *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IXe au XVe siècle*, E. Bouillon, Paris.
- Dicod'Òc = *Lo Congrès permanent de la lenga occitana Dicod'Òc. Multidictionnaire occitan*, <http://www.locongres.org/index.php/fr/applications/dicodoc-fr/dicodoc-recherche>
- DLevy = Levy, E. (1894-1924) *Provenzalisches Supplement-wörterbuch*, Leipzig, O. R. Reisland.
- DMF = *Dictionnaire du Moyen Français* (2010), ATILF/CNRS/Université de Lorraine. <http://www.atilf.fr/dmf>.
- DRAE = Real Academia Española (2014) *Diccionario de la lengua española* (22a edició), Madrid, Real Academia Española de la Lengua. <http://www.rae.es/recursos/diccionarios/drae>
- Ferrando, A. (2007) “Introducció”, dins *Curial e Güelfa*, Tolosa de Llenguadoc, Anacharsis, pp. 5-35.
- Ferrando, A. (2012) “Precaucions metodològiques per a l'estudi lingüístic del *Curial e Güelfa*”, dins Ferrando, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Londres, John Benjamins Publishing Company, pp. 31-88.
- Ferrando, A. (2013) “Joan Olzina, secretari d'Alfons el Magnànim, autor del *Curial e Güelfa*?”, *Estudis Romànics*, 35, pp. 443-463.
- Ferrando, A. (2017) “Nuevas miradas acerca del ‘*Curial*’”, dins Ribeiro Miranda, J. C. (ed.), *En Doiro antr'o Porto e Gaia. Estudos de literatura medieval ibérica*, Porto, Estratégias creativas, pp. 19-56.
- Ferrando, A. (2018) “El model lingüístic de *Curial e Güelfa*”, *Revista Valenciana de Filologia*, 2, 39-83.
- FEW = Wartburg, W. von (1936-1944) *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Leipzig/Berlín, B. G. Teubner.
- Giacalone, A. / Mauri, C. (2009), “Dalla continuità temporale al contrasto: la grammaticalizzazione di «tuttavia» come connettivo avversativo”, dins Ferrari, A. (ed.), *Sintassi storica e sincronica dell'italiano: subordinazione, coordinazione, giustapposizione*, vol. 1, Florència, Cesati, pp. 449-484.
- GIEC = Institut d'Estudis Catalans (2016) *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Magaña Juárez, E. (2014) “Adverbios tempoaspectuales: «aún», «luego», «todavía» y «ya»”, dins Company Company, C. (ed.), *Sintaxis histórica de la lengua española. Tercera parte: Adverbios, preposiciones y conjunciones. Relaciones interoracionales*, vol. 1, Mèxic, Universidad Nacional Autónoma de México/ Fondo de Cultura Económica, pp. 411-458.
- Martines, J. (2012) “Aproximació a les novetats lèxiques i semàntiques del *Curial e Güelfa*”, dins Ferrando, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Londres, John Benjamins Publishing Company, pp. 941-998.

- Martines, J. (2021) “Història del lèxic i *Curial e Güelfa* : El cas del verb palesar”, dins Ferrando, A. / Babbi, A. M. (eds.), *Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Güelfa'*, Amsterdam / Nova York, John Benjamins Publishing Company, pp. 77-126.
- Mauri, C. / Giacalone, A. (2012), “The development of adversative connectives: stages and factors at play”, *Linguistics*, 50, pp. 191-239.
- Morera, M. (1999) “Origen y evolución del adverbio temporal español «todavía»”, *Revista de Filología de la Universidad de La Laguna*, 17, pp. 511-518.
- Par, Anfós (1928) *Curial e Güelfa: notes lingüístiques y d'estil*, Barcelona, Biblioteca Balmes.
- Pauphilet, A. (1923) *La Queste del Saint Graal : roman du 13e siècle*, Paris, E. Champion.
- Pieras, F. (1998) “Amor bilingüe: estudi comparatiu del lèxic sentimental a *Curial e Güelfa* i algunes obres literàries castellanes del segle XV”, dins *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. I, Barcelona, Abadia de Montserrat, pp. 479-493.
- REW = Meyer-Lübke, W. (1911-1920) *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, C. Winter.
- Rofes, X. (2012) “Les construccions concessives en el *Curial e Güelfa*”, dins Ferrando, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Londres, John Benjamins Publishing Company, pp. 31-88.
- Solà i Pujols, J. (2002) “Modificadors temporals i aspectuals”, dins Solà, J. / Lloret, M. R. / Mascaró, J. / Pérez Saldanya, M. (eds.), *Gramàtica del català contemporani*, vol. III, Barcelona, Empúries, cap. 26.
- Soler, A. (2015), “El lèxic cortés i cavalleresc en *Curial e Güelfa*: mots patrimonials i interferències culturals”, *Anuario de Estudios Medievales*, 45/1, pp. 109-142.
- Soler, A. (2017a) “Enyego d'Àvalos, autor de *Curial e Güelfa*?”, *Estudis Romànics*, 39, 137-165.
- Soler, A. (2017b) *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de Curial e Güelfa* (3 vols.), València/ Barcelona, Institució Alfons el Magnànim-CVEI/Institut d'Estudis Catalans.
- Soler, A. (2018) “El català i altres llengües en concurrència a la cort i a la cancelleria napolitanes d'Alfons el Magnànim (1443-1458)”, *Caplletra*, 65, 43-67.
- Soutet, O. (1992) *La concession dans la phrase complexe en français. Des origines au XVI siècle*, Genève, Droz.
- TLF = Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) (2004) *Trésor de la Langue Française Informatisé*, Paris, CNRS Éditions. <http://atilf.atilf.fr/>
- Traugott, E. C. / Dasher, R. B. (2002) *Regularity in Semantic Change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Vanderheyden, A. (2003) “Sur tote voie en ancien français”, dins Vanneste, A. (ed.), *Mémoire en temps advenir: hommage à Theo Venckeleer*, Leuven, Peeters, pp. 467-486.
- Veny, Joan. 2012. “Valencianitat del *Curial*”, dins Ferrando, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Londres, John Benjamins Publishing Company, pp. 1089-1106.

Jordi M. Antolí Martínez. L'adverbi *totavia* al *Curial e Güelfa*: un possible italianisme lèxic

VFarauo = Farauo de Saint-Germain, Ll. (en construcció) *Vocabulari de la Llengua Catalana Medieval de Lluís Farauo de Saint-Germain*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. <http://www.iec.cat/farauo/default.asp#top>

VTreccani = Istituto dell'Enciclopedia Italiana. *Vocabolario Treccani*. <http://www.treccani.it/vocabolario>

Wittlin, C. (2012) "Expressions multinominals en *Curial e Güelfa*", dins Ferrando, A. (ed.), *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa*, Londres, John Benjamins Publishing Company, pp. 1127-1135.